

КОЛОМІЄЦЬ Н. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
та правосуддя
(Чернігівський національний
технологічний університет)

ШВАНСЬКА А. О.,
студентка магістратури
(Навчально-науковий інститут права
та соціальних технологій
Чернігівський національний технологічний
університет)

УДК 343.21:343.8

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ АМНІСТІЇ В УКРАЇНІ

У статті досліджено основні проблемні питання, пов'язані із вирішенням питання про звільнення особи від відбування покарання за законом про амністію. Обґрунтовується необхідність законодавчого закріплення положення, відповідно до якого основною умовою застосування амністії є наявність позитивних змін у поведінці засудженого.

Ключові слова: амністія, закон про амністію, звільнення від відбування покарання, ресоціалізація, індивідуальна амністія.

В статье исследованы основные проблемные вопросы, связанные с решением вопроса об освобождении лица от отбывания наказания по закону об амнистии. Обосновывается необходимость законодательного закрепления положения, согласно которому основным условием применения амнистии является наличие положительных изменений в поведении осужденного.

Ключевые слова: амнистия, закон об амнистии, освобождение от отбывания наказания, ресоциализация, индивидуальная амнистия.

The article deals with the main problem issues connected with the decision on the issue of dismissal of a person from serving a sentence under the law on amnesty. The necessity of the legislative consolidation of the provision, according to which the condition for the application of an amnesty is the presence of positive changes in the behavior of the convicted person, is substantiated.

Key words: amnesty, amnesty law, release from serving punishment, re-socialization, individual amnesty.

Вступ. В останні роки у зв'язку із прагненням України до європейських стандартів якості життя та необхідністю утвердження прав людини значної актуальності набули питання застосування амністії. Амністія за своєю суттю є «прощенням» державою засудженої особи за вчинення нею злочину та звільнення її від кримінального покарання та його відбування. Попри те, що інститут амністії існує в Україні давно, але зміни до законів про амністію та власне закони про амністію приймаються Верховною Радою України достатньо часто (іноді Верховна Рада України «свято береже» радянську традицію, приймаючи закон про амністію до якогось державного свята чи милуючи засуджених за участь у військових діях чи народних повстаннях, керуючись революційною доцільністю тощо). На жаль, існує чимало проблемних питань та лакун у цій сфері. Це, у свою чергу, може негативно вплинути на захист прав, свобод та законних інтересів як амністованих осіб, так і потерпілих від злочину.

Дослідженням різних аспектів інституту амністії в Україні займалися такі науковці, як: А. А. Бєрезовський, В. М. Білоконов, В. М. Бурдін, В. С. Малишев, В. В. Паневін, О. В. Совгіря, С. Б. Фомін та ін. Особливу увагу проблемним питанням застосування амністії у своїх наукових працях приділяють А. А. Музика та С. М. Школа.

Віддаючи належне працям учених, які досліджують окремі питання даної наукової проблеми, необхідно зазначити, що на сьогодні існує багато невирішених питань, пов'язаних із застосуванням амністії в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є визначення проблемних питань, пов'язаних із застосуванням амністії, та розробка пропозицій щодо їх вирішення.

Результати дослідження. Найсуттєвішим недоліком застосування амністії, на нашу думку, є те, що на законодавчому рівні не закріплено положення, відповідно до якого умовою застосування амністії є наявність позитивних змін у поведінці засудженого. Звільнення від відбування кримінального покарання можливе лише за умови досягнення мети такого покарання. Відповідно до ч. 2 ст. 50 КК України покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [1]. Фактично, на сьогодні, амністія застосовується, насамперед, з метою вивільнення місць в установах виконання покарань та зниження бюджетних витрат на утримання засуджених у таких установах. Проте, мета застосування амністії повинна бути спрямована лише на досягнення цілей кримінального покарання і не може бути обумовлена іншими соціально-економічними причинами. Відсутність умов застосування амністії, пов'язаних з позитивною поведінкою амністованої особи, несе у собі загрозу вчинення нею нових злочинів. На нашу думку, звільнення від відбування кримінального покарання тільки тоді буде справедливим та безпечним для інших членів суспільства, коли особа своєю поведінкою доведе, що вона гідна такого звільнення.

Закон України «Про застосування амністії в Україні» передбачає певну індивідуалізацію звільнення особи від відбування покарання, що виявляється у такому положенні: рішення про застосування чи незастосування амністії приймається судом стосовно кожної особи індивідуально після ретельної перевірки матеріалів особової справи та відомостей про поведінку засудженого за час відбування покарання [2]. Проте, на практиці вимагається лише, щоб засуджений на момент вирішення питання про застосування до нього амністії не порушував дисципліну в установі виконання покарань, а виправлення особи не вимагається. Саме тому, у вищезазначеному Законі та у КК України необхідно закріпити чіткі уніфіковані вимоги до поведінки особи, дотримання яких давало б їй право на звільнення від відбування покарання шляхом застосування амністії за певних умов. Оскільки умовно-дострокове звільнення є яскраво вираженим заходом заохочення засудженого, що застосовується лише у разі доведеності виправлення особи, а амністія за своєю природою – це вибачення винного, до поведінки особи при її амністуванні мають висуватися менш суворі вимоги, ніж сумлінна поведінка та сумлінне ставлення до праці, як це відбувається при умовно-достроковому звільненні [6].

Наступною проблемою, пов'язаною із застосуванням амністії в Україні, є незадовільна ресоціалізація звільнених осіб, що також може призвести до вчинення такими особами нових злочинів. Значному підвищенню соціальної напруги у суспільстві сприяє те, що кримінальна юстиція ні при покаранні злочинців, ні при їх звільненні не вирішує належним чином питання ресоціалізації злочинців та відповідного поводження із жертвою злочину [3, с. 15]. Головними критеріями оцінки здійснених в Україні амністувань є рівень рецидивної злочинності та структура рецидиву амністованих осіб. Відповідно до статистичних даних, основна маса нових злочинів, вчинених особами, що відбували покарання у виді позбавлення волі, припадає на період до трьох років з моменту звільнення. При цьому більша частина злочинів вчиняється у перший рік після звільнення – 52,4%, надалі інтенсивність рецидиву поступово знижується [4, с. 609].

У науковій літературі піддається критиці частота застосування амністії. Так, за весь час незалежності України закони про амністію приймалися майже щороку. Це також негативно впливає на стан злочинності у суспільстві, оскільки особи, фактично розуміючи можливість звільнення від відбування кримінального покарання, відчують безкарність. Як справедливо зазначають науковці, амністія для особи повинна бути неочікуваним «актом пробачення» вчиненого нею злочину [5]. Часте і розширене за колом осіб амністування неминує дискредитує цей інститут, викликає зневажливе ставлення населення до будь-яких рішень органів державної влади, демонструє нездатність держави протидіяти злочинності, підриває і без того хиткий авторитет правосуддя, призводить до того, що особи, які вчиняють злочини, впевнюються у своїй безкарності [6]. Саме тому, на нашу думку, закони про амністію повинні прийматися тільки у зв'язку з особливими подіями.

Проблемним також при застосуванні амністії є питання захисту прав та інтересів потерпілих. Багато дискусій серед науковців викликало обговорення необхідності відшкодування шкоди та заподіяних збитків засудженим потерпілому як умови застосування амністії. Так, раніше ЗУ «Про застосування амністії» містив положення, відповідно до якого амністія не могла бути застосована до осіб, які не відшкодували завдані ними збитки або не усунули заподіяну злочинцем шкоду [2]. Це положення було виключено ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо застосування амністії в Україні» від 06. 05. 2014 № 1246-VII. На нашу думку, факт відшкодування засудженим шкоди або заподія-

них збитків повинен бути обов'язковою умовою застосування амністії. Хоча, застосовуючи амністію, держава і «пробачає» особу за вчинений нею злочин, все ж права та інтереси постраждалих осіб повинні бути відновлені та захищені. В іншому випадку амністована особа буде відчувати безкарність, що може негативно вплинути на рівень злочинності у майбутньому.

Дискусійним є питання щодо випадків звільнення особи від додаткового покарання. Ні ЗУ «Про застосування амністії в Україні», ні КК України не регулюють дане питання. Законодавець за весь час існування інституту амністії у незалежній Україні по різному визначає це питання. Так, були прийняті закони про амністію, у яких безпосередньо зазначається про неможливість звільнення від відбування додаткового покарання або ж про можливість звільнення лише за певних, конкретно визначених умов, а також закони, в яких це питання взагалі не розглядалося. На думку науковців, особи повинні підлягати звільненню від додаткових заходів покарання, коли ці питання зовсім не розглядаються в актах амністії, оскільки звільнення цих осіб від покарання, варто тлумачити, як звільнення від основного покарання, так і звільнення від додаткового виду покарання [7, с. 81].

Досить проблемним є питання застосування амністії при сукупності злочинів. Серед науковців та практиків немає єдиної точки зору щодо того, чи можливо звільнити особу від відбування кримінального покарання, коли вона вчинила один злочин, за який може застосовуватися амністія, та злочин, який не передбачає можливості звільнення від покарання у порядку амністії. Так, у науковій юридичній літературі висловлюється думка, що у такому випадку до особи може бути застосована амністія і вона повинна бути звільнена від відбування покарання за злочин, на який поширюється амністія, а за інші злочини така особа повинна відбувати кримінальне покарання. Ця позиція обґрунтовується тим, що у випадку вчинення злочину, на який поширюється амністія, винна особа не підлягає кримінальній відповідальності і сукупність виключається [8, с. 94]. Проте, за чинним законодавством у порядку амністії особа може бути звільнена лише від кримінального покарання та його відбування, а не від кримінальної відповідальності. Саме тому, на нашу думку, сукупність у такому випадку не виключається і на осіб, які вчинили кілька злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті КК, або засуджених за сукупністю злочинів, дія закону про амністію поширюється, якщо жоден із цих злочинів не виключає можливості його застосування [9, с. 195]. Отже, з цього виходить, що за наявності сукупності злочинів особа не може бути звільнена у порядку амністії, якщо хоча б на один вчинений нею злочин не розповсюджується амністія. У судовій практиці також не має єдності щодо цього питання. Аналогічні проблеми виникають у випадках, коли після постановлення вироку буде встановлено, що засуджений вчинив інший злочин, на який не поширюється дія закону про амністію, а також, коли у період до повного відбуття покарання особа вчинила новий злочин, за який її не може бути звільнено від відбування покарання за законом про амністію.

Проблемним є застосування амністії у випадках, коли до особи, яка вчинила злочин у стані осудності, проте до постановлення вироку або під час відбування покарання захворіла на психічну хворобу, були застосовані примусові заходи медичного характеру. В юридичній літературі переважає думка, що така особа після застосування примусових заходів медичного характеру підлягає звільненню від відбування покарання у порядку амністії. Проте, відповідно до ч. 1 ст. 8 ЗУ «Про застосування амністії в Україні» особи, засуджені за вчинення злочину, які відповідно до закону про амністію підлягають звільненню від відбування (подальшого відбування) покарання, звільнюються не пізніше як протягом трьох місяців після опублікування закону про амністію [2]. Строк застосування примусових заходів медичного характеру може бути більшим, ніж три місяці, саме тому постає питання про можливість звільнення такої особи від відбування покарання у порядку амністії. На нашу думку, навіть якщо тримісячний строк після опублікування закону про амністію було пропущено внаслідок застосування примусових заходів медичного характеру, то така особа все одно повинна бути звільнена від відбування покарання у порядку амністії. Оскільки, в іншому випадку, така особа буде обмежена у своїх правах, що відповідно до Конституції України є недопустимим.

Немає єдності думок і у питанні про строк застосування амністії. Так, існує думка, що звільнення особи від покарання у порядку амністії повинно бути обмежено певними строками. На противагу цьому інші науковці стверджують, що тримісячний строк встановлено законодавцем з метою забезпечення реалізації Закону у найкоротші строки, тому закінчення строку не може бути перепорою при вирішенні питання про звільнення засуджених від покарання, якщо вони підлягають амністії [10, с. 351]. За час застосування амністії у незалежній Україні досить частими є випадки, коли суди звільняють особу від покарання навіть після закінчення трьохмісячного строку після опублікування закону про амністію.

Багато суперечок серед науковців та практиків викликає також положення ЗУ «Про застосування амністії в Україні», відповідно до якого Верховна Рада України має право прийняти закон про амністію щодо конкретно визначеної особи, тобто застосувати індивідуальну амністію. Так, справедливою є думка про те, що індивідуальна амністія за своєю суттю є помилуванням, здійснення якого

належить до повноваження Президента України. У випадку прийняття закону про індивідуальну амністію Верховна Рада України вийде за межі своїх повноважень, чим порушить ч. 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [11, с. 55]. До того ж, відповідно до ч. 1 ст. 86 КК України амністія оголошується законом України стосовно певної категорії осіб.

Також негативним чинником при застосуванні амністії є низький рівень правових знань у працівників установ виконання покарань, що може призвести до порушення прав засуджених, до яких може бути застосована амністія. За даними проведених опитувань, більшість засуджених (59,7%) дізнаються про оголошення амністії із газет і телебачення, решта (36,2%) – із повідомлень працівників установ виконання покарань, однак лише 64,1% осіб, позбавлених волі, мають можливість ознайомитися з текстом амністії. Із законами про амністію ознайомлюються 89,2% працівників установ виконання покарань, але нормативні положення цих законів є зрозумілими лише для 64,1% (і для 58,5% засуджених). Майже всі засуджені (90,2%) висловилися за необхідність коментування положень відповідного закону про амністію разом з його опублікуванням [12, с. 115].

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що в Україні на сьогодні існує багато проблемних питань, пов'язаних із застосуванням амністії. Окремі положення Закону України «Про застосування амністії в Україні» суперечать положенням Кримінального кодексу України. На нашу думку, до Закону України «Про застосування амністії в Україні» необхідно внести наступні зміни та доповнення: 1) зробити застосування амністії можливим лише після досягнення основної мети покарання – виправлення особи; а для цього 2) встановити чіткий перелік вимог до поведінки засудженого; 3) захистити інтереси потерпілих шляхом встановлення заборони застосування амністії до засуджених, які не відшкодували завдані збитки та заподіяну злочином шкоду; 4) встановити чіткий перелік умов, за яких особа може бути звільнена від додаткового покарання; 5) визначити порядок звільнення особи від покарання при сукупності злочинів; 6) виключити можливість застосування індивідуальної амністії. Також для підвищення ефективності застосування амністії в Україні необхідно покращити рівень соціальної реабілітації та соціальної адаптації амністованих осіб.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III станом на 03.09.2017 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – с. 1. – ст. 920.
2. Про застосування амністії в Україні : Закон України від 01.10.1996 № 392/96-ВР станом на 14.05.2014 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 48. – ст. 263.
3. Березовський А. А. Кримінологічні основи амністії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Березовський Андрій Андрійович. – Одеса, 2007. – 21 с.
4. Васильев В. Л. Юридическая психология / В. Л. Васильев. – СПб : Санкт-Петербург, 2000. – 612 с.
5. Бурдін В. М. Окремі проблеми застосування амністії в Україні / В. М. Бурдін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/home/>
6. Примарний шанс на свободу – законодавчі новели щодо амністії // Правовий тиждень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legalweekly.com.ua/>
7. Білоконеv В. М. Застосування амністії в Україні (судова практика) : [науково-методичний посібник] / В. М. Білоконеv. – Запоріжжя : Апеляційний суд Запорізької області, 2009. – 211 с.
8. Кармазин Ю. А. Уголовный кодекс Украины. Комментарий / Ю. А. Кармазин, Е. Л. Стрельцова. – Х. : Одиссей, 2001. – 960 с.
9. Мельник М. І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. – 5-ге вид., перероб. та допов. – К. : Юридична думка, 2010. – 1234 с.
10. Музика А. А. Вітчизняне дослідження проблем звільнення від покарання та його відбування / А. А. Музика // Наука і правоохорона. – 2013. – № 1(19). – с. 343-358.
11. Совгиря О. В. Конституційно-правові основи інституту амністії в Україні / О. В. Совгиря // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2013. – Вип. 714. Правознавство. – С. 54-58.
12. Музика А. А. Актуальні проблеми практики застосування амністії і здійснення помилування в Україні / А. А. Музика // Вісник Запорізького державного університету. – 2003. – № 1. – С. 114-117.

